

*Németh Szilvia*⁵ (Pozsony):

A pozsonyi Szent András temető

A mai római-katolikus Szent András temetőt 1784-ben alapították, bár már korábban is léteztek a városban temetők, melyeket Szent Andrásról neveztek el. Az első Szent András temető a Szent Erzsébet kolostor mellett létesült a mai Kórház utca (Špitálska ulica) és a Preyss Kristóf utca (Heydukova ulica) között. A Szent András temető, az 1780-ból származó térkép alapján, a Duna utca, Kórház utca és Richárd utca (Rajská ulica) között *Lazareth Coemeterium* (Kórház temető, Új András temető) néven volt ismert, mely 1618 négyszögölön terült el. A mai András temetőt az 1820-ból származó térkép ábrázolja fejlődésének két szakaszában. A temető régebbi részében két épület állt – az eredeti búcsúztató kápolna és a halottasház. A temető újabb, bővített részében épült a későbbi halottasház, mely a 20. század 70-es - 80-as éveiben koszorúkötödeként szolgált. A temető bővítéséről az 1842-ből származó levéltári iratanyagban találhatóak adatok. Peter Ballus, 1823-ból származó művében, *Pressburg und seine Umgebung* olvashatunk az András temető nagyobbításáról.

Az 1848-ból származó térkép sematikus rajz formájában ábrázolja a temetőt. Az 1894 - 1897 közötti birtokrészleti tervezet a 2221 számú telken 11 285 négyzetöl területéről számol be. A tervezeten minden apró utcácska, fasor megtalálható, melyek szférákra osztják fel a temetőt. A 2217-es számú telken a Malomliget felőli részen (Mlynské Nivy) elkerített épületek és udvar állt a temető örének részére. Előtte kert létesült, melyet különválasztottak a temetőtől. A Pray utca felől (ulica 29. augusta) állt a ház és a halottasház. Mellette, 70,2 négyzetölön terült el a római-katolikus templom. Ortvy Tivadar, az 1904-ben kiadott, az utcákról és terekről elnevezett művében azt írja, hogy a temető a 20. század elején 11 532 négyzetöl területet tett ki, mely Korabinsky szerint 1781-ben csak 1618 négyzetöl volt. Ezek alapján a temető területe a 20. századig hétszer lett terjedelmesebb.

A 20. század 70-es éveinek végén azonban a Vuk Karadžič utca bővítésekor 5 méterrel tizedelték meg a temető területét. Az András temetőnek parkká való átalakítására éppen ekkor 1978 – 1982 között került sor Pozsony Nemzeti Bizottságának a határozata alapján, melyet 1976-ban történeti-művészettörténeti kutatás előzött meg. A sok síremlék közül 531-et emeltek ki és 209 vált nemzeti műemlékké. Alá nem támasztott adatok alapján az András temető II. János Pál pápa beavatkozásának köszönhetően menekült meg a teljes felszámolás elől.

Mindennemű beavatkozás ellenére az András-temetőben ma is találhatóak nagyon értékes síremlékek, melyeket az előadásom keretén belül szeretnék

---

⁵ Dr. Németh Szilvia PhD levéltáros, Pozsonyi Városi Levéltár.

Önöknek bemutatni a Pandula Attila professzor úrral végzett funerológiai kutatás alapján.

A temetőben nagyon sok értékes szobrász - művészettörténeti emlékmű található, melyek nagyméretű női alakokat ábrázolnak a halál motívumának a megjelenítésével (Fáklyák, kígyó, koponya, csontok, urna, homokóra). Megtalálhatóak itt az elszálló élet jelképei (pillangó, madár), népművészeti szimbólumok (virágok - rózsák, virágszirmok), a keresztény hit jellegzetességei (angyal, kereszt, Szűz Mária, kis Jézus).

A síremlékek többféle szemszögből kutathatóak. A hangsúlyt fektethetjük a hivatások (pék, mészáros, lakatos), ill. a város tisztségviselői alapján történő kutatásra. A városban létesült gyárak tulajdonosai szintén ebben a temetőben helyeztetek örök nyugalomra. Figyelemmel kísérhetjük tehát a sírok kutatása által az ipar fejlődését Pozsony városában. Kiemelhetjük a város nemeseit is. Az ő síremlékeik visszakalauzolnak bennünket a város múltjába. Találhatóak sírboltok, melyeken még megtalálhatóak az arisztokrácia címerei. Így végezhetünk heraldikai kutatást is. Figyelmünket összpontosíthatjuk azonban a klerikusok és értelmiségiek síremlékeinek a kutatására is. Nagy számban találhatóak papok és tanárok sírboltjai a temetőben. Érdekes az elesett katonák sírjait is kutatni. Találhatóak közöttük ezredesek, hadnagyok, huszárok, akik a napóleoni háborúk idején, az 1848/49-es forradalom és szabadságharc idején vagy a Nagy Háború idején estek el. Figyelemreméltóak azon síremlékek, ahol a különböző rendek kitüntetettjei nyugszanak (Szent István rend, Mária Terézia Lovagrend, Vaskezelt Rend, Ferenc József Rend, Arany Gyapjas Rend). A kutatást tehát a falerisztika szemszögéből is elvégezhetjük.

Lényeges, hogy a temetőben találhatóak magyar, német, latin és szlovák feliratú síremlékek. Pozsony városa ugyanis mindig többnemzetiségű város volt. Kutathatjuk tehát a feliratok nyelvezetét is. Végezhetünk azonban irodalomtörténeti kutatást is. A síremlékeken található versidézetek betekintést nyújthatnak az elhunytak életébe és megismerkedhetünk a közkedvelt korabeli irodalommal is.

Mindezen síremlékek a 17.-20. századból származnak. Nagyrészt kőből vagy márványból készült síremlékekre bukkanunk. A kőből készült síremlékek egy részét Pozsony ismert szobrászai készítették, mint Feigler Ignác vagy Rigele Alajos. A fából készült síremlék ma már nagyon ritka, mivel a fa a legkevésbé időtálló. Vannak síremlékek, melyek csak töredékben maradtak fenn.

Előadásomban különböző típusú síremlékeket szeretnék Önöknek bemutatni.

1. Elsőként **Friedrich V. Graw** ezredes síremlékét tekinthetik meg, aki 1790. június 26-án halt meg. Ez a pompás angyali sírszobor remek példája a szobrászművészetnek. Tessék megtekinteni a remekül megformázott arcot, hajkoronát. A ruha szegélyében található az ezredes címere, melyen többek között művészien kivitelezett három bikafej látható. A feliraton a következő szöveg olvasható német nyelven: „Az erény és tett emlékére. Nemes polgár és édesapa

Friedrich V. Graw. Ezt a síremléket, fiai, Adolph, Friedrich és Franz készítették. A síremlék felirata német nyelvű.

2. **Edmundus Zandt**, egyházmegyei főpap és tanító, a Szent Márton Dóm prépostjának síremlékén gyönyörűen kidogozott címer látható két pajzssal és sisakkal. A bal oldali pajzson felvértezett lovas baltát tart a jobb kezében, török kardot a bal kezében, melyen elejtett ragadozó függ, oldalán kard. A jobb oldali pajzs négy táblából áll, melyeken egy kézfej, madár egy erődítmény tornya és virágok láthatóak. A négy tábla metszetén megfigyelhető egy ötödik tábla, mely egy oroszánt ábrázol. Mindkét pajzs felett egy-egy sisak látható koronával. A sisakokon egy-egy kéz figyelhető meg. A bal oldali sisak felett angyalszárny látható egy buzogánnyal, a jobb oldali sisak felett hím oroszlán található. Közöttük egy török kard. Feltételezésem szerint ez egy családi címer. Az elhunyt elődei nagy valószínűséggel részt vettek a török harcokban és sikereikért az uralkodó megjutalmazta őket. A sírfelirat latin nyelvű.

3. **Michal Pagerka** síremléke is figyelemreméltó. A sírfelirat felett a halált jelképező urna látható kereszttel, a sírfelirat alatt egy lefedett koponya figyelhető meg. A koponya alatt pedig keresztezett fáklyák láthatóak. Végezetül pedig a síremlék oldalán egy koszorút tartó, gyászoló női alak áll. A szobor minden részlete tökéletesen megformált. Tessék megfigyelni a ruházatot, a ruha minden fodra látható. A hajkoronát is tökéletesre formálta a szobrász. Minden hajfodor és tincs kivehető. Az elhunyt a 19. század végén távozott az élők sorából. A sírfelirat szlovák nyelvű.

4. A következő síremléken hiányzik a sírfelirat. Megtalálhatóak azonban a halál jelképei (koponya, kígyó, homokóra). **A sziklatömbön a koponya és a kígyó között Jézus látható a keresztfán. A sírtábla négy sas mancon áll, mely előtt egy lepellel fedett koponya és homokóra található. A sírtáblán egy lefedett urna látható.**

5. **Kampfmüller Károly**, magyar királyi pénzügyi tanácsos és pénzügyigazgató-helyettes síremléke márványból készült, csak a síremlék mellett álló női alak készült kőből. A kezében mákvirágot tart.

6. **Casimir Baron von Gülgendorf** síremlékén egy sisak látható, melyet bárkoszorú ötvöz. A síremléken található **Eduard Stopfer** főhadnagy sírtáblája is, aki 1858. Május 26-án hunyt el. A sírfelirat német nyelvű.

7. A következő síremlék tulajdonosának az azonossága ismeretlen. Nagyon érdekes azonban a sírtáblán ábrázolt jelenet. **Az elhunytat egy kígyó öleli körül, akinek mindkét oldalán egy-egy fáklyát tartó angyal áll.**

8. **Barbara Rigele Wallek** síremlékénél, a kereszt mellett egy puttó áll. Látható ott virágornamentum és timpanon is. A síremlék valószínűleg a 18. század közepéről származik. Gyakran előfordult ugyanis, hogy régebbi síremlékre új táblát helyeztek és újra temetkeztek oda. Megesett azonban az is, hogy az eredeti síremlék mintájára újat állítottak elő.

9. **Joannes Kremnicska** pozsonyi apát és örkanonok címere is figyelemre-méltó a síremléken, melyen látható a kehely az ostyával, a kanonoki süveg, a kanonoki nyakék, melyet kanonoki sisak zár. A sírfelirat latin nyelvű.

10. A következő síremlék egy női alakot ábrázol, melyen a sírfelirat német nyelven íródott és a következő szöveg áll rajta: **„Csak egyszer áll módomban Neked elmondani, Végtelenül szeretlek Téged, Amilyen sokáig fog a szívem bensődben verni, Addig a lelkem sem merül feledésbe.”**

11. **Johann Wimmer**, városi pecsétgyanta-gyáros síremléke is figyelemre-méltó. A talpazaton női alak áll. A talpazat oldalain szárnyas angyalfejek láthatóak. A talpazatot virágornamentika is díszíti.

12. A következő síremlékre fohászkodó gyermek támaszkodik. A sírfelirat nem olvasható.

13. A bemutatott síremlékek közül az utolsóelőtti síremlék az egyik legértékesebbek közé tartozik. **Ez a síremlék fából készült kereszt virágornamentikával díszítve.** Sírfelirat nem tartozik hozzá. Feltehetőleg a legrégebbi síremlékek közé tartozik.

14. Az utolsó bemutatott síremlék Pozsony legismertebb családjáé. Pozsonynak közismert személyiségei közé tartoztak a **Kováts család** tagjai, akik éveken keresztül orvosi szolgálatot teljesítettek a városban. E család alapítója 1822-ben Kováts János seb orvos volt. Fia, Dr. Kováts György, városi tiszti főorvos, a „Ferenc József Gyermekkorház” igazgatója 1873-1907 között. Gyermekei: Ferenc, János, Frida, Lajos és Györgyike.

Kováts Lajos 1876. július 7-én született az egykori Pozsonyban. Édesanyja, Speneder Fanny, nemzetközi hírnévnek örvendő énekesnő már kisgyermek korában fiába oltotta a művészetek iránti szeretetet és megbecsülést. Középiskolai tanulmányainak elvégzése után Pestre került, ahol 1902-ben avatták az orvostudományok doktorává. Nemsokára ezután a budapesti Tudományegyetem a ritkaságszámba menő gyémántdiplomát küldte meg a címére. Promoválása után hat évig működött az Állami Kórház elmegyógyászati osztályán, majd kinevezték városi tisztiorvossá, melyről következőképp nyilatkozott:

„Amikor kinevezték tisztiorvosnak, nekem juttatták az említett városrész (Váralja) egészségügyi felügyeletét. Már az első benyomásaim is lehangolóak voltak. Az óvodákat és a népiskolákat két dolog jellemezte: a zsúfoltság és a napfénytelenység. A rosszul táplált gyerekek között, akiknek még egy játszótér sem jutott, egyre terjedt a betegség.”

Közben élénk újságírói tevékenységet folytatott. Írásaiban iskolareformokat sürgetett és – az akkori „úri osztály” nem csekély megrökönyödésére – egészséges munkáslakások építéséért szállt síkra. Kiharcolta a váraljai nép- és gyermekotthon, a városi alkoholmentes népotthon, a várhegyi munkás-önképző egyesület, a népkönyvtár megvalósítását.

Az I. világháború alatt arcvonalbeli katonai orvosi szolgálatot teljesített. A frontról visszatérve szülővárosába az ő kezdeményezésére alakult meg 1918-ban a Városi Csecsemő- és Anyagondozó Intézet. A csecsemő-halandóság 19 %-ról

előbb 7 %-ra, majd 6 %-ra csökkent. 1919-ben elsőként látott hozzá a „Vöröske-reszt” világszervezetének csehszlovákiai tagozatának a megalapításához. Ugyanebben az évben kinevezték a „Városi népjóléti Osztály” vezetőjévé. Ezt a tisztséget egészségügyi főtanácsosi rangban 1934-ig viselte, amikor nyugdíjazták. Azóta természettudományos művek feldolgozásával foglalkozott. Éltre hívta az itteni „Állat- és Madárvédő Egyesületet”, melynek negyven éven át volt elnöke és lelkes tagja.

Ha víz alá kerültek a váraljai szegénynegyed viskói, nemcsak ő szervezte a mentési és elszállásolási munkálatokat, hanem „legény volt a gáton” is a szó legszorosabb értelmében. Az 1913. évi Vártelek utcai borzalmas tűzvész kitörésekor elsőnek temett a helyszínen és ugyancsak ő gondoskodott a hajléktalanok elhelyezéséről és étkeztetéséről. Korszerű gyermekjátzóteret építtetett fürdőmedencével és tornaszerekkel a Vazov utcán, Ružinov, Zátíšie és Trnávka (Dornkappeln) munkástelepein. Az ő nevéhez fűződik az első napközi gyermekotthon alapítása a dolgozó szülők tehermentesítésére. A gazdasági világválság és munkanélküliség éveiben Kováts doktor nemegyszer személyesen állt az éhségmenetek élére, a népkonyhában főzetett az éhezők részére. Betért egy-egy pékboltba és előzetes engedély nélkül, saját felelősségére elosztatta az egész árukészletet a szűkölködők között. Utólag pedig intézkedett a pékmesterek kártalanítása ügyében is.

1968 júliusában dőlt ágynak az egyébként makkegészséges orvos, s többé már nem nyerte vissza legendás rugalmasságát a hófehér hajú, egykor pirosposztag hadastyán. Barátai az utolsó pillanatig látogatták Védcolöp utcai lakásán. Szeptember 22-nek hajnalán utolsót dobban egy nemes szív és csendesen 92 évesen jobblétre szenderült a nagy emberbarát. Egy verőfényes őszi napon, szeptember 24-én helyezték örök nyugalomra földi maradványait az András-temetőbeli családi sírboltba, amelynek sírkövét néhai édesatyja, Dr. Kováts György városi tisztifőorvos domborműve díszített egy vérvörös terméstől roskadozó tiszafenyő árnyékában. Előadásomat Kováts Lajos jelszavával zárom.

„Gyógyítani örömmel, szépséggel és szeretettel. Nagyobb eredményt érünk el mint gyógyszerekkel.”⁶

---

⁶ Vladimír Horváth hagyatéka (Osobný fond Vladimíra Horvátha), šk.1.